

49. Eko-Estetik ve Eko-Dramaturjik Yaklaşımlar Üzerine Düşünmek

Ozan Ömer AKGÜL¹

APA: Akgül, O. Ö. (2023). Eko-Estetik ve Eko-Dramaturjik Yaklaşımlar Üzerine Düşünmek. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 828-836. DOI: 10.29000/rumelide.1342246.

Öz

Bu makale, eko-dramaturji yaklaşımlarının uygulama pratikleri üzerine düşünecektir. Son yıllarda sanat, edebiyat ve felsefe tartışmalarıyla birlikte ekoloji kavramı ve yaklaşımları sıkça çeşitli sanat alanlarında ele alınmaktadır. Ancak bu konuyu sadece estetik ve sanatsal bir değerlendirmeye ele almak eksik olacaktır. Temelde gezegenin şimdisi ve geleceği gibi tüm insanları ilgilendiren bir konu olan ekoloji ve iklim estetiği tartışmalarının politik ve etik boyutu da önemlidir. Bu politik ve etik boyut ancak pratik alanın verimli ve işlevsel kullanımıyla mümkün olacaktır. Bu çalışmada, eko-estetik ve eko-dramaturjinin pratik alana yansımalarının görülmediği sürece estetik ve politik aksının zayıflayacağı iddia edilmektedir. Bu çalışma birçok yazar ya da sanatçılar tarafından sadece farkındalık oluşturmak amacıyla kullanılan "tematik" yaklaşımın ötesinde, bu tartışmanın pratik alanda nasıl yer alması gerektiği üzerinde odaklanacaktır. Çalışma, eko-dramaturji ve eko-estetikğin pratik bir alanla nasıl ilişkili olabileceğini, pratik alanın imkânlarını ve politik praksisin sadece farkındalık bağlamının ötesinde nasıl işlediği düşüncesi vurgulanacaktır. Bugünün dünyasında ekoloji kelimesini ya da kavramını kullandığımızda akla gelen birçok anlamı bulunmaktadır, bu anlamlar sıklıkla farkındalık üzerinden kurulmaktadır. Ancak bu tanımlamalar zamanla sıradanlaşmış ve işlevlerini yitirmiş olarak karşımızda durmaktadır. Önemli olan, güncel, işlevsel ve sürekli bir bilgi sağlayan ve diyalog içinde bir eko-dramaturji düşüncesinin altını çizmektir ve ekolojik düşüncenin anlamını ve taşıdığı potansiyeli anlamaktır. Sonuç olarak bu çalışmanın temel gayesi eko-dramaturji düşüncesinin pratik ve deneyim alanı oluşturmadan eksik kalacağını ve bu alanında denetlenebilir ve hesap verebilir olması gerekliliği vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, iklim estetiği, eko-dramaturji, eko-estetik, tiyatro

Reflecting on Eco-Aesthetics and Eco-Dramaturgical Approaches

Abstract

In recent years, there has been a growing interest in the concept of ecology and its applications within various artistic fields, as well as in discussions within the realms of art, literature, and philosophy. However, it is my contention that simply considering ecological theatre from an aesthetic and artistic standpoint would be inadequate. I argue that the political and ethical dimensions of ecological theatre can only be realized through the effective and practical implementation of its principles. This study asserts that both aesthetic and political dimensions would be weakened if the reflections of eco-aesthetics and eco-dramaturgy are not translated into practical domains. It goes beyond the commonly employed "thematic" approach used by many authors and artists to raise awareness, instead emphasizing the need for the integration of ecological discourse into practical realms. By exploring the potential relationships between eco-aesthetics, eco-dramaturgy, and theatrical practice,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul Devlet Konservatuarı, Sahne Sanatları Bölümü, Tiyatro Anasanat Dalı (İstanbul, Türkiye), akgulozanomer@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7460-4806 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 01.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1342246]

the study highlights the significance of practicality in ecological theatre beyond its role in mere awareness-raising. When the term "ecology" is used in today's world, it evokes various meanings, often associated with raising awareness regarding issues such as the climate crisis, excessive energy consumption, and environmental pollution. However, these definitions became mundane and devoid of substance over time. Therefore, it is necessary to comprehend the essence of ecological thinking and the directions it can lead us from the outset. This study underscores that the eco-dramaturgical perspective remains incomplete without establishing a practical and experiential domain, emphasizing the necessity for this realm to be accountable and subject to scrutiny. I argue that authorship plays a crucial role in shaping the discourse surrounding eco-aesthetics and eco-dramaturgy, and it is important to consider the implications and responsibilities of authorship within practical applications. By integrating ecological and artistic practices into practical domains, we can create a more impactful and transformative engagement with ecological issues. Therefore, it is imperative for artists, authors, and scholars to collaborate with policymakers, scientists, and activists to ensure that ecological considerations are integrated into real-world practices and decisions. Through this interdisciplinary and practical approach, we can work towards a more sustainable and environmentally conscious future.

Keywords: Ecology, climate aesthetics, eco-dramaturgy, eco-aesthetics, theater

Giriş

Son yirmi yıldır hem sanat hem de sahne sanatları alanında iklim, ekoloji ve çevre estetiği üzerine yapılan akademik ve sanatsal çalışmaların sayıları hızla artmaktadır. Özellikle felsefe, edebiyat ve sanatsal tartışmaların ışığında ekoloji ve sanat kavramları sıkça anılmaya başlanmıştır. Bu durumu salt "estetik" bir değerlendirme olarak ele almak, baştan dile getirmek gerekirse eksik olacaktır. Ekoloji sorunsalının ya da iklim estetiği olarak anılan tartışmaların temelinde bütün insanlığı yakından ilgilendiren "gezegenin şimdisi ve geleceği" söz konusudur. Dolayısıyla konuyu yalnızca sanatsal/metinsel bir sorunsal olarak ele almak, konunun bağlamını ve politik aksını zayıflatacaktır. Burada kastedilen sanatın mutlak politikleşmesi değil aksine konunun bizatihi politik ve etikle ilgili olduğudur. Bu çalışmada üzerine düşünülecek olan temel mesele eko-eleştiri, eko-estetik ve eko-dramaturjisinin sıklıkla yapılan "tematik" okumaların aksine, bu eko-estetik ve eko-dramaturji'nin pratik alanda görülmediği sürece bu estetik ve politik aksın kopacağını iddia etmektedir. Şu kaçınılmazdır ki "tematik" olanın yazarlar veya sanatçılar tarafından yalnızca "farkındalık" oluşturmak ya da yapının bu konu üzerine düşünme ve üretme arzusu ile kullanılabileceğidir. Burada tartışılacak olan sanatçının/yazarın niyetini sorgulamak değil bu tartışmanın pratik alana nasıl katılması gerektiğinin önemi ve durumu üzerine düşündürmektir.

Bugün sanat ve akademik alanda ekoloji kelimesini kullandığımızda zihnimize düşen birçok anlam manzumeleri vardır. Bunlar genellikle iklim krizi, fazla harcanan enerji, çevre kirliliği vb. tanımları içermektedir. Bu tanımlar son yıllarda hem gündelik hem de akademik alanda neredeyse "sıradan" bir tanımlama halini almıştır. Çağımızda sıradanlaşan olgu ya da kavramların zamanla içinin boşalıp yalnızca birer doxa'ya (basmakalıp düşünceye) dönüştüğünü görmekteyiz. Burada önemli olan hem pratik alana açılacak bilginin güncel, işlevsel ve sürekliliğini sağlamak olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü yalnızca güncel bir çıkarım üzerine şekillenen ya da popülist söyleme/uygulamaya heba edilen şey ekolojinin anlam birimlerinin saçaklanmasını ve ilişkiselliğinin de önüne geçektir.

Bir sanatçının ürettiği şey ya da ürün/sanat eseri, yalnızca bir noktada yalnızca kendisini bağlayan ya da kapsayan bir durum değildir. Ürünün/eserin estetik hazzının yanında sanat eserinin maddesi, malzemesi veya üretim aşaması gibi unsurlar sanatçının çevresini etkilediği ya da çevreye müdahale ettiği bir etkinlik olarak da okunabilir. Çünkü artık doğa ve kültür ayrımının silindiği bir sanat dünyasından bahsediyorsak sanatçı öznesinin de alışkanlıkları ve bakışları değişebilir:

(...) İnsanlar kendilerini evrenin merkezi olarak görmeyi bırakıp bütün canlılarla işbirliği yapmanın değerini bilmeye başlıyorsa ve kendi dışındaki güçlerin “çobanlığı”na soyunuyorsa, o zaman sanat da üretmekten ziyade yürütmekle ilgili bir meseleye dönüşür. Bu durumda sanat şifrebilimle benzerlik gösterir, yani bir sistemden diğerine tercüme çabasına dönüşür. (Bourriaud, 2019, s. 22)

Fransız düşünür Nicolas Bourriaud'un yukarıdaki çıkarımı bağlamında düşündüğümüzde sanat üretmekten, yürütme edimine hatta organize etme haline dönüşmektedir. Dolayısıyla üretimin tüm aşamaları, başlangıcı, sonu ya da bitimsizliği yürütme edimimizle belirlenmektedir. Bu bağlamda sanatçının ya da “sanat yapıtının tutarlılığı, tercümesinin tutarlılığına bağlı” olacaktır. (Bourriaud, 2019, s. 22) Yani bir sanatçı elindeki malzemeyi, nasıl yöntem ve yürütme ile ortaya çıkarmaktadır? Bu soru hem sanat yapıtının estetik değerinden ya da anlam manzumelerinin dışında değildir, bizzatıhi meselenin merkezinde yer almaktadır. Bu yüzden ekolojik düşünce ve pratiğiyle ne kastettiğimizi, bu kavramın bizi başta hangi hatlara taşıyacağını da üzerinde durmalıyız.

Eko-dramaturjik Yaklaşım

Eko-dramaturji üzerine kapsamlı bir kitap hazırlayan araştırmacı Lisa Woynarski'nin *Ecodramaturgies* (2013) adlı çalışmasında eko-dramaturjinin yalnızca tematik bir tartışma olmadığını ve bu tartışmanın çok boyutlu oluşunun altını çizer. Tartışmanın temelinde yalnızca söylem olarak “gezegenin geleceği” ya da “iklim krizi” yoktur. Bu somut sorunlar karşısında insanın doğaya, yaşadığı çevreye ve kendi dışındaki canlı varlıklar ve cansız şeyler arasındaki ilişkiselliği ve konumlandırışı vardır. Bu yüzden temel olarak ekoloji denildiğinde hayvanlar, bitkiler ve çevremizle olan ilişkilerin analizini anlamamız gerekir. Aslında insanın merkezi konumdan kucakladığı bir doğa ve ekoloji fikri değil, yatay bir düzlemde diğer canlılarla olan ilişkiselliğini tartışmamız gerekir. Tüm sanatlar kullandığı maddi biçimler dolayısıyla “ekolojik” olarak kabul edilse de, eko-estetik ya da eko-sanat yalnızca “doğa” unsurlarıyla ilgili değildir, ekolojik ilişkileri dair düşünceleri “ortaya çıkaran, ifşa eden, eleştiren ve genişletendir” (Woynarski, 2013, s. 8) Bütün bunların görünür olması ve bu durumlar karşısında insanın bir politik/etik bir refleks almasının da yolunu açmalıdır. Araştırmacı Lisa Woynarski'nin aktarımla, “Eko-dramaturjiler genellikle çeşitli uygulamalar, biçimler ve tepkiler yoluyla eylemci veya direniş jestleridir. Sosyo-politik bağlamlara yanıt vermeleri bakımından doğal olarak politiktirler.” (Woynarski, 2013, s. 10)

Eğer eko-dramaturjiler sosyo-politik anlamda bir karşılık üretiyorsa, bu üretim yaşadığımız çevreye ile doğrudan ilişkisiyle kaçınılmaz olarak politik bir alandan bahsediyoruzdur. Bu tartışmanın temelinde yalnızca insan değil, insandan fazlası mevcuttur. İnsan sonrası düşüncesinin başat unsurlarını da kapsayan eko-dramaturjik yaklaşım, “zoe-eşitlikçiliğinin” (yaşam alanının eşitliği) ön planda olduğu, insan merkezci yaklaşımının ve bu bağlamda kurulan düalitenin (ikili karşıtlığın) yıkımını ya da berhava edilmesini amaçlamaktadır. *İnsan Sonrası* adlı çalışmanın yazarı Amerikalı felsefeci Rosi Braidotti'nin de dikkat çektiği üzere insan sonrası yaklaşım “insan-olmayan ve ‘yeryüzüne ait’ başkaları dahil olmak üzere, benlik ve başkaları arasında da kapsamlı bir karşılıklı bağlantıya dayanmaktadır.” (Braidotti, 2018, s.86) Bu yaklaşım insan merkezci ya da ben merkezci yaklaşımı bertaraf edilmesini gerektirir ve bu düşünce yerine çevresiyle mübadele ilişkisi içindeki yeni bir özne biçiminin şekillenmesi gerekir. Bu mübadele ilişkisi hiyerarşik olmamalı, yatay bir düzlemde ilişkilendirilmelidir. Kısacası ekolojik yaklaşım

yalnızca doğanın bir haritasını çıkarmak değil, bu haritanın ve oluşturulacak rotanın kapsayıcı olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla burada performans sanatları ve edebiyatın yalnızca sorun tespit eden bir yerden ortaya çıkması değil, esas olan sanatın/edebiyatın üretilme biçimiyle ekolojik olmasıdır.

Sanatın/edebiyatın üretme biçimiyle ekolojik olması demek aslında ortaya çıkan maddeselliğin, üretimin, çoğaltmanın, dağıtımın, okuyucu/seyirci ile buluşturmanın her aşaması bu düşünceye içkin olmalıdır. Bir yapının zihinsel olarak ürettiği bir tasarımın pratik anlamda da gerçekleşmesidir burada konu olan. Bu durum gerçek anlamda bir mübadele ilişkisine dönüşebilir mi? Sanat ya da edebiyat üretim biçimini bu bağlamda sürdürebilir mi? Özelde tiyatronun tematik yaklaşımı dışında uygulamasında bu ekolojik unsurlar kullanılabilir mi? Bu sorular asıl olarak sanatın ve edebiyatın belki de yeni bir ontolojik biçimini tanımlayarak olabilir. Çünkü bütün sanatsal üretim biçimleri yalnızca ortaya çıkan nihai durumdan ibaret değildir, “sanat, politikanın dışında değil. Bilakis, politika sanatın her sahasında, üretiminde, dağıtılmasında ve alımlanmasında, onun içinde yer alıyor.” (Steyerl, 2013, s. 91) Dolayısıyla bir sanatsal üretimin öncesi, berisi, şimdisi ve sonrası da hesaba katılarak ancak ekolojik sanat ve eko-dramaturjiler (bu bağlamda politik bir *praksis* olarak) alanlarını tartışmaya açabiliriz. Aslında “yeni dramaturji”nin ontolojisi -özelde eko-dramaturjinin-; hem ekolojik pratikleri kullanan ya da eğer bir söylem oluşturacaksa bu söylemin katılımcılar/seyirciler bağlamında pratik bir alana sevk edecek nitelikte olması kastedilmektedir. Yeni Zelandalı tiyatro yönetmeni ve eleştirmen Dione Joseph “Cradling Space: Towards An Indigenous Dramaturgy On Turtle Island” adlı makalesinde “yerli ya da yerel bir dünya” bağlamında “yerli hikâyelerin ve performansların gelişimine yönelik bir anlam ve pratik anlayışını tanımlayan bir dramaturji” geliştirmeyi önerir ve yalnızca metinsel olarak yazılı olanın değil metin dışında kalan yaşam pratiklerinin de bu dramaturji içinde olması gerektiğini söyler. (Joseph, 2019, s. 133) Joseph bu dramaturjik yaklaşımın yalnızca insan ilişkileri bağlamında değil, insanın çevresi ve yaşam alanlarıyla olan bağlantısının önemini vurgular:

Hikâye, şarkı, drama veya dans gibi performans biçimleri, bu estetik ve ontolojik ifadeler hem vücudu “zamana sürekli olarak insanlar ve toprak arasındaki bir mutluluk” olarak temel alarak onaylar ve bu durum büyük bir söylem oluşturur ki bu topluluk merkezli ve bedensel bir anlatıya katkıda bulunmaya yöneliktir. Yerli bir bağlamda dramaturji, insanların kendi ve diğerlerinin yaşamlarına doğrudan ve hemen bağlantı kurarken, insan durumunun ve aralarındaki ilişkilerin dışavurumunun kendi yerli ontolojisi için özel bir bağlamda üretilmesine izin verir. (Joseph, 2019, s. 137)

Yukarıdaki çıkarımdan da anlaşıldığı üzere bu “yerel dramaturjik” yaklaşım, hikâyelerin ve pratik alanda üretilen çalışmaların “genel insan” sorunu ya da salt genellemelerden uzaklaştırarak, insanın maruz kaldığı, içinde bulunduğu, mübadele ilişkisinde olduğu bir alanın deneyimlenmesini ve araştırılmasını önerir. Yerel olan aynı zamanda gerçekten tanık olunan sorunların “gerçekliği”ni aşikâr kılar. Hem sanat üreten sanatçının hem de alımlayıcının bu pratiği deneyimlemesi, toplumsal, kültürel ve politik alanda bir etkin ve katılımcı bir şekilde yer almasıdır. Bunu gerçekleştirirken yalnızca insanın insanla gerçekleşen mübadele ilişkisi dışında insanın karşına almadığı, dikey bir ilişki kurmadığı bir doğa ya da ekolojik anlayış bulunmalıdır.

Yukarıda bahsedilen eko-dramaturjik yaklaşıma performans/tiyatro alanından çeşitli örnekler vermek mümkün. Fakat şunu unutmamak gerekir ki birçok performansın eko-dramaturjik yaklaşımı ve uygulaması farklılık göstermektedir. Belki burada kuramsal ve de pratik olarak “ideal” bir eko-dramaturjik perspektif çizilmeye çalışılsa da sanatçıların/uygulamacıların yaklaşımlarında farklılıklar görülmektedir. Fakat, seyircinin bu dramaturjik yaklaşımdan konumlandırılmasıyla ilgili bir örnek vermek, pratik alanda seyircinin katılımcıya dönüşmesi ve eyleme geçmesi bağlamında yerinde olacaktır.

2015 yılında Alman tiyatro ekibi Rimini Protokol'ün *World Climate Change Conference* [Dünya İklim Değişikliği Konferansı] iklim değişimini konu alan daha önce Paris'te bu bağlamda düzenlenen bir konferans referans alınarak yapılır. Bu performansı en başat unsuru seyircilerin konumlandırılmasıdır. Seyirciler bir katılımcıya dönüştürülür. Performansı izlemeye gelen kişiler gruplara ayrılarak çeşitli ülkelerin delegeleri olur. Çeşitli seminer ve bildirimleri dinleyip temsil ettikleri ülkeleri adına karar ve öneri geliştirilmeleri beklenir. Böylece katılımcılar yalnızca olayları “seyreden” bir noktadan çıkarılıp aktif hale getirilir. İşin özelinde katılımcılardan “inisiyatif” almaları beklenir. Bu gerçek olmayan kurgusal konferans neredeyse bir *role-playing* içine sokularak katılımcılar birer performansçıya dönüştürülür. Böylece “seyreden” olgusu geriye çekilip oynayan, katılan ve karar veren bir mekanizma oluşturulur. Sonuç olarak bu performans iklim değişimi üzerine “kamusal” bir alan inşa edilerek her katılımcının konuyu yalnızca eleştirmek yerine inisiyatif alması beklenir. Eko-dramaturjik bu yaklaşım maddenin ya da malzemenin kendisi üzerine odaklanmasa da ekolojik düşünme ediminin *role-playing* üzerinden konunun deneyimlenilmesini sağlar. Bu deneyim alanı tam olarak eko-dramaturjik yaklaşımın temel bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Çünkü bu deneyim alanı oluşmadan eko-dramaturjik yaklaşımın politik ve etik alanı her zaman eksik kalacaktır.

Eko-dramaturjik yaklaşıma başka bir örnek ise İngiliz yönetmen Katie Mitchell'in “A Play for the Living in a Time of Extinction” [Yok Olma Çağında Yaşayanlar İçin Bir Oyun] adlı çalışma, sürdürülebilir modellere yönelik bir araştırma niteliğinde. Oyunun en önemli ekolojik yaklaşımı oyunun aydınlatma ve ses efektlerini bisikletle sahne üzerinde enerji üretmekle ortaya koyması. Sahnede beş bisikletçi performans boyunca ürettikleri enerjilerinin *watt* miktarı gerçek zamanlı olarak bir ekranda gösteriliyor. Bu tek kişilik performansta minimum düzeyde enerji harcanıyor. Bu oyunun hikâyesi; çeşitli nesillerin yok olmasına rağmen, yaşamın yeniden ortaya çıkmanın bir yolu olduğunu anlatıyor/söylüyor. Katie Mitchell, hem tematik hem de oyunun icra edilmesi sürecinde ekolojik söylemini pratik alanda görünür kılıyor.

Bu iki gösterim farklı konumlanma biçimleriyle eko-dramaturjik yaklaşıma örnek teşkil etmektedir. Fakat Katie Mitchell'in yorumu aynı zamanda eko-dramaturjik yaklaşımın pratik alanda görünür ve işlevsel olması bağlamında da önem arz etmektedir.

Dijitalleşme, Antroposen ve Ekoloji Düşüncesi

Yakın bir geçmişte Kovid-19 pandemisiyle birlikte özelde sahne sanatlarının/tiyatronun hem dünyada hem ülkemizde “dijitalleşmesi” tartışmaları sıkça konuşulmuştur. Sadece bu süreçte birçok dijital mecra üzerinden kaydedilen, canlı olarak yayınlanan ve üretilen işlerin “ekolojik” estetiğe/duruma nasıl yansıdığını da görmemiz gerekir. İngiliz araştırmacı ve sanatçı James Bridle'in *Yeni Karanlık Çağ* adlı kitabında -pandemi özelinde olmasa da- teknolojinin geçtiğimiz yüzyıldan bugüne gezegenimizi, toplumu birçok kültürel yaşamsal olgu ve durumu nasıl dönüştürdüğünden ayrıntılarıyla bahseder. Aslında ya insan eliyle (antroposen) ya da sermayenin güdümünde (kapitalosen) doğaya, gezegene verilen geri dönülmez zararlar verir, aslında majör düzlemde minöre, minör düzlemde majöre bir sarmal şeklinde hareket eder. Antroposen kavramı çoğunlukla sanayi devrimine ya da kimi kuramcılara göre de II. Dünya Savaşı'na tarihlenen jeolojik bir devri tanımlamak için kullanılır. İnsan öznesinin “dünyanın” merkezine kendini konumlandırmasıyla birlikte insanın direkt olarak doğaya müdahalesi ya da aşırı tüketim gibi olgular antroposen'i tanımlamaktadır. Bir diğer yandan kapitalist sürecin ve sistemin bir parçası olarak değerlendirenler ise bu devri “kapitolosen” olarak isimlendirmektedir. Aslında küresel ısınma, doğanın tahrip edilmesi, yaşam alanlarını/doğayı kendi arzuları bağlamında fütursuzca kullanan ve geri dönüşü güç bir sonuca sürükleyecek bir noktada insan öznesini/bireyi aşan

bir sistemi değerlendirmek için kapitolosen kavramı kullanılmaktadır. Aslında bu iki kavram bizlere insan ya da sermaye merkezli görüşün/uygulamanın gezegenimize nasıl zarar verdiğini gösterirken, insan dışı canlılara olan yaklaşımın da sorunsallaştırılmasını temel alır. İnsan merkezci bu düşüncede “diğer bütün cisimleşme kipleri özne konumunun dışına itilirken, insan şekline sahip başkalarını da içermektedir; Beyaz-olmayan, eril-olmayan, normal-olmayan, genç-olmayan, sağlıklı-olmayan, engelli, biçimsiz ve iyileştirilmiş insanlar...” (Braidotti, 2018, s. 86) Braidotti'nin işaret ettiği durum hem insan dışı hem de insan türü içinde yapılan bu ayrışma ya da ayrımın insan merkezli düşünce içinde yer aldığı belirtir. Bu ayrımın nedenleri ve sonuçları yaşadığımız dünyanın düşüncesini ve pratiğini de görünür kılmaktadır. Dolayısıyla eko-dramaturji bir performansın ya da tiyatrunun gündelik ilişkiler bağlamında ve bu durumların “sermaye, kapitalizm, ideoloji, sınıf, cinsiyet, adaletsizlik ve çevresel adaletsizlik” gibi konular üzerine düşünmemizi sağlar. (Woynarski, 2013, s. 8) Aynı zamanda bu düşünce pratik alanda uygulama modellerini, süreçleri ve bağlamları sorunsal olarak ele alıp teorik olanın pratiğe nasıl uygulanması gerektiğini de salık verir. Bu yüzden eko-estetik ya da eko-dramaturji bizlere kaçınılmaz olarak estetik olanın pratikleşmesi konusunda bir yol açar. Ek olarak eko-dramaturjik yaklaşımlar yalnızca yeniden “doğaya dönüş” ya da “doğayı yeniden anlamlandırmanın” ötesinde keşfedilmesi ve sorgulanması gereken birçok şeyin görünür olmasını da işaret eder. Tiyatronun ve performansın maddesinin ve uygulama araçlarının “ekolojik” olmadığı sürece ortaya çıkan yapıt ya da gösterim eko-dramaturji bağlamında her zaman eksik kalacaktır. Bu eksiklik hem sanatçının üretim araçlarını ve düşüncesini ekolojik pratiğe yönelik düşünmesi ve seyircilerin/katılımcıların da gösterim içinde pratik alana doğru çekilmesiyle giderilebilir. Yaklaşan karanlık çağ ile birlikte yeni teknolojinin hayatı kolaylaştırıcı tarafının dışında kullanılan enerji tüketimi de göz önüne alındığında gezegenin hem enerjisini hem de sistemini tehdit etmektedir. Dijitalleşen dünyanın bize sunduğu kolaylaştırıcı unsurlar aynı zamanda gezegenimizin de sonunu hazırlamaktadır. Bu duruma birkaç somut örnek vermek belki durumunu vahametini ortaya koyacaktır: Fransız sosyolog Bruno Latour (BnF, 2014) Paris Milli Kütüphanesi'nde yaptığı bir konuşmada, Milli Kütüphane'nin tüm arşivinin dijital ortama geçmesiyle birlikte yaklaşık otuz nükleer santral kadar enerji harcadığından bahseder. Kütüphanenin arşivine ve kaynaklarına uzaktan bağlamak kolaylaştırıcı bir etki olsa da ortaya çıkan enerji miktarı durumunun ciddiyetini ortaya koymaktadır. James Bridle ise uzak bir *server*den izlediğimiz yaklaşık bir saatlik bir videonun iki yeni buzdolabının bir yılda tükettiği enerjiye eşit olduğunu söyler. (Bridle, 2020, s.72) Bu iki örnek teknolojiyi kullanan sermaye sahiplerinin ve bireysel kullanıcıların yalnızca oturdukları konforlu alanlarından nasıl bir enerji tükettiklerinin somut bir verisidir. Dolayısıyla sanat alanında kullanılan her teknolojik unsurun nasıl bir enerjiye gereksinim duyduğunu, sonuçlarının neler olacağını yalnızca yapıtın ortaya çıkmasından sonra değil projeye girerken hesaplanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tüm bu çıkarımlar ve yaklaşımlar üzerinden düşündüğümüzde eko-dramaturjik yaklaşımının uygulama alanına da yansması gerektiğini işaret etmektedir. Dolayısıyla eko-dramaturjik yaklaşımın yalnızca söylem bağlamında kalmaması gerektiği, tam tersine tüm uygulama alanının kendisinin “ekolojik” olması gerektiği gerçeğiyle karşılaşırız. Burada özellikle “seyirci” olgusunun da önem arz ettiğini görmekteyiz. Seyircinin de bu evrenin içinde olması, ekolojik olanın bir parçası olarak görmesi, inisiyatif alması gibi hususlar eko-dramaturjinin estetik alanını tamamlayıcı niteliktedir. Aslında buradaki temel itki seyirciye yalnızca farkındalık alanı açmak değil bir deneyim alanı sokmaktır. Sahne sanatları bağlamını düşündüğümüzde temel alanın her şeyden önce uygulama alanının olduğu açıktır. Dolayısıyla icra alanının yalnızca tematik bir alandan düşündüğümüzde aslında felsefenin ve edebiyatın alanına giriyoruz. Ama uygulama alanı bize somut olanın görünür olmasını, canlılık alanında gerçekleşen performansın yalnızca düşünsel değil deneyim alanından açılması özellikle “eko-dramaturji” bağlamında mümkün olabilecektir. Zaten edebiyat alanında eko-eleştiri tematik unsurlar ve çıkarımlar

ile ilgilenmektedir. Burada temel olan unsur eko-dramaturjik kapsama giren gösterimlerin veya çalışmaların süreçlerinin de ekolojik olarak üretilmesidir.

Julie's Bicycle: Sanat ve Kültürde Ekolojik Krize Yaklaşım Örneği

Bu estetik yaklaşımların yanında sanatsal alanı iklim krizi ile ilgili alınması gereken önemli ve politikaları teşvik eden ve denetleyen dünya çapında çeşitli kurum ya da kuruluşlar vardır. Bu kuruluşların başında İngiltere merkezli “Julie's Bicycle” adlı kurum bulunmaktadır. Julie's Bicycle, iklim ve ekolojik krizle ilgili eylem almaya yönelik sanat ve kültürel hareket bağlamında faaliyet gösterir. 2007 yılında müzik endüstrisi içinde kurulan ve halen sanat ve kültür (ve sahne sanatları) alanında faaliyet gösteren kuruluş İngiltere ve uluslararası alanda iki binden fazla kuruluş ile ortaklık içindedir. Julie's Bicycle, iklim kriziyle başa çıkmak kültür alanında çeşitli önlemlerin alınması için çeşitli proje ve programlara sahiptir. Bu kurum politikalarını şu şekilde özetler:

İklim krizi bir kültürel krizdir

İklim değişikliği konusunda hızlı eylem alabilmek için fikir birliği oluşturmak ve bu bağlamda kültürel tutumların, anlatıların ve uygulamaların değişmesi gerekliliğini vurgulamak.

Kültürün gücü

Sanat ve kültür hayatımızda önemli bir rol oynar ve izleyicilere ilham verebilir, kalpleri ve zihinleri değiştirebilir, yeni yaşama ve çalışma biçimleri yaratabilir.

Bilim, veri ve uzmanlık

Bilim, veri ve uzmanlık konusunda derin bir saygıyla hareket ediyoruz. Çalışmalarımızın temelinde sağlam bilgi ve araştırma yer alır.

Adalet ve eşitlik

JB, toplumda iklim adaletini savunur. İklim ve ekolojik krizin çok ciddi zararlarının olduğunu ve en az katkıda bulunanları haksız bir şekilde etkilediğini kabul ediyoruz.

Herkesin katkısı önemli

Kültürel topluluğun kolektif gücü, birleşik bir eylem hareketidir. Birçok perspektifi ve sesi kapsayan, ortak bir amaç doğrultusunda çalışan topluluğumuz, mümkün olanın sınırlarını zorlar. (Julie's Bicycle, 2007)

Bu politika metninden de anladığımız üzere, kültürel alanda hem farkındalık yaratıp hem de zararı en aza indirmenin yolları aranmaktadır. Bu düşünce ayrıca adalet ve eşitlik vurgusuyla yalnızca insanı merkeze alan bir düşünce değil, tüm canlıları kapsayıcı bir politika içermektedir. Bu politika metni bağlamında düşündüğümüzde kültürün, sanatın bu denetleme ve oluşum içinde birlikte hareket etmesi de önem arz etmektedir:

Diğer tüm sektörler gibi, kültür de bir ekosistemdir. Bir bileşen üzerinde yapılan değişiklikler diğer tüm bileşenler tarafından hissedilir. İklim eyleminin talep ettiği temel değişikliklerin sistemsel olarak ele alınması gerekmektedir. Altyapı bunları desteklemiyorsa, sanatçıların tekrar kullanılabilir su şişeleri istemesi veya tasarımcıların geri dönüştürülmüş ahşap istemesi pek bir anlam taşımaz. Julie's Bicycle, gerçek fırsatın değişimi somutlaştırmak olduğuna inanmaktadır. (Tickell, 2021, s. 74)

Görüldüğü gibi kültürel alanın ekolojik sistemi yalnızca tekil olarak sanatçının ya da üreticinin bireysel çabasının yanında sanat dünyasının içinde bir domino etkisiyle hareket etmesi ekolojik değişimin ve iyileşmenin/düzelmenin önünü açacaktır. Çünkü kurulacak bu ekolojik altyapı zamanla tüm üreticilerin de bu sisteme dahil olmasına olanak verecektir. Bu çalışmada Julie's Bicycle örneğini vermemizin temel nedeni sanatsal üretimin, özelde eko-dramaturjinin, yalnızca sanatsal bir çıktı olarak görülmemesi gerekliliğidir. Unutulmamalıdır ki, “sanat ve kültür, sadece karbon ayak izini azaltmaktan çok daha

fazlasını sunar; bu durum önemli olsa da, doğaya ait olduğumuz anlayışımızı yeniden kazandıran değerleri canlandırarak yaratıcı/üretici topluluğun enerjisini serbest bırakmaktır” temel olan. (Tickell, 2021, s. 74) Dolayısıyla tekil üretimlerin bile kolektif alana etkisi olumlu ya da olumsuz bağlamda kaçınılmazdır. Bu yüzden üretim alanının her kademesinde -sonuç olarak ortaya bir eser çıkması bile alınacak tedbirler ve yaklaşımların birer “yaşam tarzına” ve bununla birlikte üretime/sanata için bir duruma dönüştürülmesi önem arz etmektedir. Çağdaş dramaturjik yaklaşımda gördüğümüz süreç odaklı çalışma prensibi sürecin her ânının deneyimlenmesi ve aynı zamanda süreci yürütme edimi üreticinin/sanatçının ekolojik düşüncesinin her safhasına hâkim olmasının da önünü açacaktır. Bu durum yalnızca eser bağlamında tartışılan ya da bir bakış sunan bir estetik değil, deneyim ve uygulama alanının her aşamasında uygulanan, denetlenen bir yaklaşım olduğu durumunu ortaya çıkaracaktır.

Sonuç

Bu çalışma eko-estetik ve eko-dramaturjik yaklaşımların yalnızca edebi bir çözümleme unsuru olmadığını, bu yaklaşımların ancak pratik alanda görünür olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Konusu yalnızca doğa, iklim ve felaket üzerine olan pratik ya da metinsel çalışmalar uygulama ve sahneleme sürecini değerlendirmeden eko-dramaturjik bir bağlam içinde değerlendirmek her zaman eksik olacaktır. Her hangi bir performansa ya da esere eko-dramaturji bağlamında bakabilmemiz ya da değerlendirebilmemiz için üretim aşamasının her ânının denetlenebilir, sorgulanabilir, açık ve şeffaf olmasının da önemini vurgulamak gerekir. Belki bu çalışmada bahsettiğimiz süreç hem ülkemizde hem de yurt dışında bu kadar “ideal” ölçütler içinde gerçekleşmiyor.

Fakat temel olarak eko-dramaturji bağlamında *praxis* alanını hatırlamak ve ekolojik koşullar hakkındaki kaygıları ve belirsizlikleri paylaşmak, yüzleşmek ve analiz etmek üreticilere potansiyel alanlar açabilir. Bu süreç bir eseri/çalışmayı/performansı tamama erdirmek değil sürecin kendisinin bize politik ve etik bir alan açmasının imkânlarını aramamızı sağlayacaktır. Burada üretim süreçlerinden ya da eko-dramaturjik yaklaşımın somut önerileri kaçınılmaz olarak çok fazladır. Örneğin bir tiyatrodaki kullanılan dekorların dönüştürebilir olması ya da çöp olarak nitelendirilen malzemelerin bir oyunda tasarım unsuru olarak kullanmak; sahnede kullanılan enerji miktarının farkında olup bu durumu minimize etmek için çalışmalarda bulunmak; kullanılan her malzemenin materyalini bilinçli olarak seçmek; seyircinin performansı bir parçası olması isteniyorsa seyirciden talep edilecek hassasiyetleri paylaşmak; bir performansın yapısına ve içeriğine göre ekolojik mekânlar tercih edilerek enerji ve ekolojik tahribatı önlemek. Bu önerileri performansın durumuna göre çoğaltmak mümkündür. Burada aktarılanlar dikkat edilirse yalnızca bir performansın estetiğiyle ilgili durumlar değerildir. Konunun kendisi “ekolojik” bir meseleyi anlatmasa da sürecin kendisi ekolojik olarak tanımlanabilir.

Eko-dramaturjik uygulamalar aynı zamanda üreten kişilere insan merkezli bir noktadan çıkma ihtimallerini de göstererek aktarılan ya da anlatıların yeniden değerlendirme fırsatı verecektir. Ayrıca bu kavramları değerlendirirken içinde barındırdıkları anlamları ve tarihselliklerini de göz önünde tutmamız gerekir ve bugünün koşulları içinde yeniden analiz etmemiz gereklidir. Belki de eko-dramaturjik uygulamalarda en önemli etmen denetleme ve sorgulama alanlarını oluşturan bağımsız kişi ya da kurumların (Julie’s Bicycle örneğinde olduğu gibi) deneyim ve üretim alanına dahil edilmesidir. Böylece ekolojik yaklaşımın/sanatın/dramaturjinin estetik sürecini sanatsal alandan uzaklaştırmadan bizatihi yaşam deneyimine yaklaştırılması bu düşüncenin en önemli çıktısı olacaktır.

Kaynakça

- Bibliothèque nationale de France BnF. (2014, 19 Kasım). Ce que le numérique fait aux humanités-Les grandes conférences Del Duca. [Video] YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=f3lsSJp8dbI>
- Bourriaud, N. (2019). Yedinci Kıta: Küresel Isınma Çağında Sanat Üzerine Tezler. *Yedinci Kıta Saha Raporu*. İKSV ve YKY.
- Braidotti, R. (2021). *İnsan Sonrası*. Kolektif Kitap.
- Bridle, J. (2020). *Yeni Karanlık Çağ*. Metis Yayınları.
- Joseph, D. (2019). Cradling Space: Towards an Indigenous Dramaturgy on Turtle Island. In *Performing Turtle Island: Indigenous Theatre on the World Stage*. Jesse Rae Archibald-Barber, Kathleen Irwin, ve Moira Jean Day (Ed.) 131–145. University of Regina Press.
- Julie's Bicycle. (2007). About JB. <https://juliesbicycle.com/about-us/about-jb/>
- Steyerl, H. (2013). Sanatın Politikası: Çağdaş Sanat ve Post-Demokrasiye Geçiş. *Çağdaş Sanat Nedir?* Ali Artun (Ed.). İletişim Yayınları.
- Tickell, A. (2021). Closing Keynote Address – Julie's Bicycle: An Approach to the Climate and Ecological Crisis in the Arts and Culture. *Stemming The Tide*. Rebecca Rushfield (Ed.). Smithsonian Scholarly Press.
- Wojnarski, L. (2013). *Ecodramaturgies*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-55853-6>